

3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С.С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
4. Гегель Г.Ф.В. Наука логика / Г.Ф. Гегель. – М., 1998. – 245 с.
5. Гегель Г.Ф.В. Собр. соч. : в 7-х т. / Г.Ф. Гегель. – М. ; Л., 1937. – Т. 5. – 549 с.
6. Жбанкова И.И. Философские принципы в научном познании / И.И. Жбанкова. – Минск, 1974. – 208 с.
7. Закон України “Про вищу освіту” // Освіта. – 2002. – 20–27 лютого.
8. Кемеров В.Э. Введение в социальную философию / В.Э. Кемеров. – М., 1996. – 348 с.
9. Козлакова Г. Чи потрібна кафедра педагогіки у технічному університеті? / Г. Козлакова // Освіта. Творче об’єднання “Галузь”. – 2005. – 26 жовтня – 2 листопада. – С. 6.
10. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 634 с.
11. Сухомлинський В.О. Найвідсталіші у класі / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 5. – 646 с.
12. Цырельчук Н.А. Инженерно-педагогическое образование как стратегический ресурс развития профессиональной школы : монография / Н.А. Цырельчук. – Мн. : МГВРК, 2003. – 400 с.
13. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Арабіс, 2002. – 744 с.
14. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.

ГОНЧАРОВА О.В.

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВАННЯ СВІДОМОЇ ДИСЦИПЛІНИ

У вимогах сучасного суспільства України до шкільництва пріоритетним є формування особистості, здатної до усвідомленого самодисциплінування й самоорганізованості, розуміння своєї відповідальності за доручену справу, до розвитку конструктивних відносин з іншими людьми й здійснення правильного власного вибору в різних ситуаціях тощо.

Виконання цього завдання поставило перед шкільництвом ряд питань щодо формування у школярів свідомої дисципліни. Проблема дисциплінування школярів, хоч і перебуває сьогодні в центрі педагогічних пошуків і дискусій (О. Корнєв, С. Коротаєва, І. Котляр, І. Ненько, С. Шмуклер та інші), проте вона не лише набула загострення на сучасному етапі, а й вирішується в школах досить суперечливо.

Вважаємо, що в пошуках шляхів ефективного вирішення цієї проблеми слід звернутися до вивчення, аналізу й творчого осмислення позитивного досвіду минулого, де питання дисциплінування учнів займали чільне місце.

Метою статті є висвітлення позитивного досвіду формування свідомої дисципліни в педагогічному доробку видатного українського педагога ХХ ст. В.О. Сухомлинського.

Як показав аналіз педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, він теоретично розробив і здійснив на практиці ряд педагогічних положень, які й сьогодні є цікавими й повчальними для вчителів, батьків, педагогічної громадськості у площині проблеми дослідження.

Передусім варто зазначити, що найбільшим пріоритетом для всієї педагогічної системи В.О. Сухомлинського, його альфою й омегою було виховання без покарань. Причому він категорично заперечував не лише фізичні покарання, символом яких називав “стусани та ремені”, а й названі ним “моральні різки”, або “удари духовного ременя”, до яких він зарахував моралізування, кепкування, образи, муштру, дріб’язковий контроль тощо. Як відомо, В.О. Сухомлинський був прихильни-

ком шкільно-сімейного виховання, тому застерігав учителів від необережних дисциплінарних записів у щоденниках учнів, які могли спровокувати батьківські стусани. “Ремінь і стусани у вихованні... Ганьба й сором нам, педагогам... Дитина дуже тонко розуміє й відчуває, що руку батька направляє вчитель. Вона починає ненавидіти батька й учителя, школу й книгу” [1, с. 36].

Слід зауважити, що вчений-педагог не відкидав у формуванні дисциплінованості школярів таких засобів педагогічного впливу на них, як: наказ, заборона, вимога порядку, несхвалення, осуд “у десятках, сотнях різноманітних відтінків”, вважав цілком допустимим вживання вчителем слів “можна”, “не можна”, “потрібно”. На його погляд, якраз підґрунтям негативних моментів у формуванні самодисциплінованої особистості є ситуація, коли дитину з ранніх років не вчать керувати своїми бажаннями й правильно ставитись до зазначених понять. Проте, як наголошував В.О. Сухомлинський, у прагненні дисциплінувати школярів вищепереліченими способами педагогічного впливу вчитель повинен майстерно володіти мистецтвом спілкування з ними, вміло використовувати слово, “нічим незамінний інструмент впливу на душу вихованця”, прагнути прямо “звертатись до людського серця”. Відповідаючи на запитання, чи може вчитель у таких випадках підвищувати голос, В.О. Сухомлинський зауважував, що “...почуття емоційно вихованої людини дійдуть до дитячих сердець і без крику”, оскільки “тривогу, прикрість, нерозуміння, подив, обурення – всі ці почуття й десятки відтінків подібних почуттів” діти спроможні “прочитати між рядків”, але за умови, що ці почуття є в душі у самого вчителя [1, с. 43]. Особливо важливим тут вчений-педагог вважав діалог учителя з учнем, спрямований на “роз’яснення моральної істини, поняття, норми” [1, с. 34].

Значну роль, на думку В.О. Сухомлинського, у дисциплінуванні школярів відіграють моральні відносини між учителем та учнем, де найбільш сприятливими є такі, що ґрунтуються на єдності духовного життя вихователя та вихованців, єдності їх ідеалів, прагнень, інтересів, думок, переживань. Великого значення в цьому він надавав стилю педагогічного керівництва. Категорично відкидаючи авторитарний, яким, на його думку, можна “боляче розітнути ніжну тканину дитячої душі”, він підсумовував, що такий стиль не має нічого спільного з дисциплінуванням учнів, оскільки вчитель поступово перетворюється на деспота, а в учнів розвиваються такі якості, як пасивність, боягузство, агресивність, озлобленість, жорстокість, відчай, замкнутість тощо.

Неприпустимими, на його погляд, у дисциплінуванні учнів є вчительська практика “викорінення хиб” такими способами: виставлення назовні дитячого недоліку чи якоїсь слабкості характеру з метою, що дитина дасть оцінку своїй поведінці самостійно й “схаменеться”; грубі окрики, висміювання, “мимохіть зроблене зауваження”; “фальшива довіра”, поблажливе ставлення дорослого до дитини; “показна навмисність” або “фальшивість виховної ситуації”; байдужість, роздратованість, погрози, зловтішання тощо. Спроби вчителів досягти позитивних результатів дисциплінування учнів переліченими способами та похідними від них В.О. Сухомлинський називав “педагогічним безкультур’ям”, яке викликає зазвичай у дітей гостре відчуття несправедливого ставлення до них і сприйняття вихователя як ворожої сили. Насамкінець, це виступає причиною багатьох шкільних конфліктів між суб’єктами навчально-виховного процесу, призводить до порушення учнями дисципліни.

Разом з тим, як наголошував В.О. Сухомлинський, виховна сила вчителя в дисциплінуванні учнів, насамперед, залежить від його тактовності й авторитету.

Вчений-педагог підкреслював, що такі якості вчителя, як чесність, правдивість, тактовність, справжня гуманність, щирість і справедливість у ставленні до дитини, вміння ввійти в ситуацію, в яку вона потрапила, й об'єктивно оцінити її вчинок, розділити з нею гарне й погане, повага до людської особистості, здатність вибачати, уміння “стати маленьким”, бажання бачити свого вихованця кращим, ніж він є сьогодні, є підґрунтям авторитету вчителя й устремління школярів до наслідування його поведінки. “Справжній вихователь – завжди людина широкого емоційного діапазону, він глибоко переживає і радість, і прикрість, і тривогу, й обурення” [1, с. 25]. У будь-якій ситуації, коли вчитель змушений віддати наказ, висунути вимоги, висловити несхвалення, осуд тощо, вихователь у жодному випадку не має права допустити зневажливого оцінювання вчинку, ображення гідності дитини. Навпаки, наголошував В.О. Сухомлинський, “мистецтво осуду складається з мудрого поєднання суворості й доброти”, уміння “виховувати правильне ставлення до ... несхвалення, осуду” [1, с. 35].

Другим важливим чинником дисциплінування школярів, як вважав В.О. Сухомлинський, є розуміння учителем індивідуальних і вікових особливостей школярів та врахування їх у педагогічному впливові на них з метою їхнього дисциплінування. З огляду на проблему дослідження, варто згадати визначене вченим педагогом власне педагогічне кредо: “...моїми улюбленими вихованцями є не слухняні й покірливі люди, які готові з усіма погоджуватися й в усьому підкорятися, а примхливі, вольові, неспокійні, інколи пустуни, але бунтівники проти зла й неправди” [1, с. 28]. В.О. Сухомлинський роз'яснював, що дисциплінування таких дітей потребує розуміння їх індивідуальних рис, які стали “невід'ємним від їх особистості”, проте учителів інколи непомітні з першого погляду й потребують заглиблення вихователя у внутрішню природу дитини для того, щоб, з одного боку, коригувати поведінку учня згідно з узвичаєними у суспільстві етичними нормами чи шкільними правилами, з іншого – “бережливо й турботливо пестити ... паростки душі, готової до мужньої й безкомпромісної боротьби за правду” [1, с. 28].

Варто наголосити й на тому, що В.О. Сухомлинський нерідко акцентував увагу вчителів і на необхідності врахування психологічних особливостей підлітків у їх дисциплінуванні. Він наголошував, що підлітки характеризуються “юнацькою безпосередністю, запальністю, вогником”, “юнацькою непримиренністю до недоліків, особливо до аморальних явищ” тощо. Разом з тим, підкреслював учений-педагог, емоційна насиченість думок молодих людей у деяких ситуаціях породжує помилки, необачні вчинки чи рішення. У таких ситуаціях, на думку В.О. Сухомлинського, учителів потрібно бути тактовним і уважним при кореляції дій учнів, оскільки позитивне у характері юнаків “не слід ні гасити, ні придушувати” [1, с. 28].

Розмірковуючи над причинами, які стають підґрунтям конфліктів між учителями й учнями і призводять до порушення дисципліни, В.О. Сухомлинський особливо виділяв нерозуміння вчителем внутрішнього світу дитини, її інтересів, схильностей, його незацікавленість у визначенні для себе тих умов життя дитини, що сформували в неї негативну якість характеру, чи обставин, за яких вона здійснила той чи інший хибний вчинок. “Неможливо далі миритися з тим, що для деяких учителів духовне життя дитини – книга за сімома печатками... Не можна бути гуманним, не знаючи душі дитини... Справжня гуманність означає передусім справедливість... Справедливість – це чуйність учителя до індивідуального духовного світу кожної дитини... Трафарет, шаблон, стрижка всіх під один гребінець – це найгірше виявлення байдужості, несправедливості” [1, с. 42]. Учений-педагог наго-

лошував, що найбільш несправедливо вчителі ставляться до активних, діяльних, енергійних, імпульсивних дітей. “Через незнання духовного світу дитини вчитель бачить у активності – норовливість, у діяльності – пустощі, в енергійності – прагнення до верховодства, в імпульсивності – примхи” [1, с. 39]. Зазвичай, зауважував учений-педагог, учитель з метою дисциплінування учня намагається “придушити надмірну активність”, інколи допускаючи грубість і нетактовність, ображаючи дитину. Проте позитивного результату досягти не може, оскільки активність притаманна самій натурі дитини й вона не може сприймати її як щось негативне.

Цікавою, з огляду на проблему дослідження, є переконаність В.О. Сухомлинського в тому, що у формуванні свідомої дисципліни найбільш ефективним є поєднання методів переконання з методами вправлення. У статті “Вправлення – один з методів виховання свідомої дисципліни” вчений-педагог переконував на численних прикладах з досвіду Павлівської школи у благодієльному впливові вправлення в поєднанні з методами переконання на виховання звичок культурної поведінки. Він дійшов таких висновків.

1. Основою свідомої дисципліни є не засвоєння, не запам’ятовування зовнішніх форм гарної поведінки, гарних вчинків, а переконаність школяра у необхідності гарної поведінки й гарних вчинків. Це переконання, на думку В.О. Сухомлинського, не можна створити лише словами: воно може бути створене шляхом поєднання переконання з вправленням у гарних вчинках.

2. Учитель, який прагне виховати свідому дисципліну в школярів, повинен включати у свою виховну роботу таке завдання: добитися колективного осуду поганих вчинків та поганої поведінки, оскільки без цього навіть виключення із школи порушника дисципліни не змінює атмосфери в класі, сприяє тому, що школярі прагнуть до засвоєння лише зовнішніх форм дисциплінованості, зовнішньої слухняності, результатом якої може бути прагнення приховати погані вчинки.

3. З метою формування свідомої дисципліни учитель повинен ставити перед собою завдання залучати школярів до вправлення у гарних вчинках і діях, проте дотримуватись у виборі цих завдань певної послідовності: вправленню у правильному вчинку має передувати глибоке роз’яснення недопустимості поганого вчинку, тобто на прикладі тих негативних вчинків, які вже були вчинені окремими учнями, учитель дає їм характеристику, акцентуючи, що поганий вчинок окремого учня торкається інтересів усього колективу.

4. В.О. Сухомлинський надавав великого значення вправленню у правильному вчинку через те, що воно вміщує в собі передумови для таких методів виховання дисциплінованості, як схвалення та осуд. Він підкреслював, що “...коли завдання поставлене правильно, і вихователь зумів викликати в учнів бажання до його виконання, той, хто його не виконає, заслуговує на осуд громадської думки класу” [2, с. 20]. Значущість запропонованого методу вчений-педагог вбачав у тому, що цей осуд має не зовнішній, не формальний характер, а внутрішній, пов’язаний із переконаністю в необхідності правильного вчинку.

5. На думку В.О. Сухомлинського, для вправлення у здійсненні правильного вчинку успішно можна використовувати й такий метод, як покарання, яке, за умови серйозного ставлення до нього, буде сприйматись і оцінюватись не окремим учнем, а всім колективом.

6. Учений-педагог окремо зупинявся й на такому методі у формуванні дисциплінованості учнів, як схвалення гарних вчинків, проте попереджав, що в цьому випадку вчитель повинен бути дуже обережним і поміркованим: у школярів не по-

винна виникати думка про те, що звичайні, гарні, правильні вчинки слід здійснювати заради схвалення, визнання тощо [2, с. 12–20].

Висновки. Проаналізовані теоретичні положення В.О. Сухомлинського щодо методів формування свідомої дисципліни дають змогу зробити висновок, що їх творче осмислення й використання є досить вагомим резервом у вирішенні зазначеної проблеми в сучасній школі.

Література

1. Сухомлинский В.А. О воспитании / В.А. Сухомлинский. – М. : Изд-во политической литературы, 1973. – 271 с.
2. Сухомлинский В.А. Упражнение – один из методов воспитания сознательной дисциплины / В.А. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1952. – № 5. – С. 12–20.

ГРЕНЬ Л.М.

ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ НА ПОТЕНЦІАЛ СТУДЕНТІВ

Мотивація як процес зміни станів і відносин особистості ґрунтується на мотивах або конкретних спонуканнях, причинах, що примушують особистість діяти тим або іншим чином. У них взаємопов'язані потреби та інтереси, прагнення, переконання, домагання, властивості особистості, емоції та багато іншого. З огляду на це мотиви – дуже складні утворення, динамічні системи, за допомогою яких здійснюються аналіз й оцінювання альтернатив, вибір і прийняття рішень. Велику роль при цьому відіграє мотивація досягнення бажаного результату, яка і стала предметом нашого дослідження.

У зарубіжній літературі було запропоновано ряд теорій, які описують і пояснюють феномен атрибуції досягнення успіхів та уникнення невдач. До таких належать теорії каузальної атрибуції Б. Вайнера, атрибутивного (пояснювального) стилю М. Селигмана, теорія імпліцитних теорій інтелекту К. Двек, соціально-когнітивна теорія самоефективності А. Бандури й теорія сприймального контролю Е. Скінер [1, с. 320].

Вітчизняні вчені до процесу розвитку мотивації досягнення успіху підходять з позицій характерного для гуманістичної педагогіки і психології особистісно-діяльнісного підходу. Ми виділяємо активну суб'єктивну позицію як значущий фактор розвитку і трансформації мотивів досягнення успіху. “Засіб, програма і конкретні життєві цілі, які оцінюються індивідом як такі, що оптимально задовольняють потреби, і стосовно яких приймається намір щодо досягнення, – це і є система мотивів особистості”, – пише відомий українській науковець С.С. Занюк [2, с. 3–20]. У своїй роботі С.С. Занюк дає визначення мотивації досягнення, розкриває її структуру та роль факторів, що визначають наявність сильної мотивації досягнення. Він робить висновок про те, що мотивація досягнення виявляється в багатьох аспектах особистісного зростання і є відносно сталим особистісним утворенням. Проте вона також є динамічним утворенням, яке починає діяти у взаємодії із ситуативними факторами. Так, О.М. Павлик розглядає особливості самооцінки студентів з різною мотивацією досягнення [3].

У результаті досліджень російських учених Н. Бордовської та А.А. Реана встановлено [4], що мотивація досягнення успіху має, поза сумнівом, позитивний характер. При такій мотивації дії людини спрямовані на те, щоб досягти конструктивних, позитивних результатів. Особистісна активність тут залежить від потреби в досягненні успіху. Вона разом з пізнавальними інтересами є найбільш цінним мо-